

Administrazioko euskara planez haratago

Begirada berri bat Osakidetzako Planaren
ebaluaziotik

ROBERTO MANJON

Osasungoa Euskalduntzeko Elkarteko kidea (OEE),
Osakidetzako Euskara Zerbitzuaren buru ohia

Sarrera

2009ko irailean amaitu zen Osakidetzaren Euskara Planaren lehenengo ebaluazioa, Euskara Zerbitzu orokorrak eginena.¹ Ebaluazio-txostenak argiro, zabal eta sakontasunez erakusten du euskararen erabilera normalizatzeko prozesuak nolako mugak aurkitu dituen, bai eta zein diren erabilera horren aitzinamendua oztopatzen duten arazo nagusiak. Esan daiteke txostena eraberritzailea dela, gai berdintsua landu duten aurrekarien aldean.

Nolanahi ere, ezin ukatu daiteke txostenak bere morrontzak edo mugak dituela: administrazioaren dokumentuetan ohikoa den estilo goxoa, garraztasunik gabea, positiboa; bestea, alderdi positiboak azpimarratuz eta alde txarrak, larriak badira ere, garraztasunik gabe tratatuz irudi okerrak sortzeko arriskupean, nahitaezko orekak egiten dituela. Baina, jakina, faktura hori ordaindu barik txostena ez zen jaioko. Oztopoak oztopo, txosten-egileek ahaleginak egin baitituzte sasi guztien gaintetik eta hodei guztien azpitik ganorazko ebaluazio bat gizarteratzeko, irakurle trebeak, azterketa zorro-

tzak eta sakonak atzemango ditu, arazoen muinari begiratzaren diotenak. Egileek ebaluazio baliagarri bat egin nahi izan dute, erabilgarria euskararen erabilera bultzatu nahirik diharduten guztientzat, are gehiago kontuan hartzen badugu Osakidetza dela administraziorik handiena, konplexuena eta gizartean gehien eragiten dutenatariko bat.

Merezimendu eta bekatu horiek gorabehera, txostenaren ekarpenak handiak izanik ere, komeni da kutxan geratu diren gai batzuk azaleratzea, funtsezkoak direlakoan normalizazio-ekimenetan murgilduta diharduten euskaltzaleentzat. Izan ere, nire aburuz, heldu da hizkuntza biziberritzeko prozesuari beste modu batez begiratzeko unea, lantegi horretan dihardugun teknikari askok ohiko estrategiak berrietzeko premia sentitzen dugunez. Hortaz, saio honen mui-nean Osakidetzako eskarmentua badago ere, balio orokorra emateko asmoz lotuko natzaio lanari, gutxienez, baldintza soziolinguistiko eta instituzional eskasetan edo Erkidego mailako erakundeetan burutzen diren euskara-planak kontuan hartuta, alegia, gehien-gehienak.

Hizkuntza-normalizazioa zer den

Asko hitz egiten dugu hizkuntzaren normalizazioaren gainean, hizkuntza-politikak, diseinatzen ditugun planak hizpide. Eta gehienetan zapuztuta ateratzen gara, espero genuen hartatik urrun geratzen baitira emaitzak. Euskara-planak bazterretatik egiten ditugu eta bazterretarako, inoren agindutara. Agintariak diosku *egizu txoko (honetan) euskara normalizatzeko plana*; ez da gehiago ukitu behar, ez inon ez inoiz. Agian bera ere miopea baita: eta ez daude, urriko gau hotz batean, neguko jauregiaren aurrean.

Hizkuntza-normalizazioaren gainean oso kontzeptu murritza darabilgu. Planak txoko batzuetarako egiten dira, muga jakinen gainean. Haratago ezin joan, zoramena eta debekua. Agintariak ez dira boltxebikeak, baina agian asmo onez jokatzaren dute planak horma artean itxita nahi dituztenean.

Programa betetzen dute, euskararen alde zerbait egitea, ameskeriak alde batera utzita. Zer da hesitik landa ukitu behar ez dena? Ikuspegi orokor eta zabalago batetik, *hizkuntza-iraultza* da normalizazioa, eta izari horretan datza gure ezintasuna eta agintarien beldurra. Euskararen erabilera normalizatzek aldaketa sakona eskatzen du ohituretan, bizimoduan, harremanetan, balioetan. Aldaketa soziala, eta aldi berean, kulturala, politikoa eta ekonomikoa. Aldaketa konplexua, beraz.

Aldaketa gertatu, gertatzen ari da noski, *globalizazioa* deitzen, historian jazo diren antzeko eraldakuntzen ildo bereetik, ez euskaldunen alde. Hizkuntza-iraultza linboan hezur-mamitzea nahi dute agintariek eta, oro har, erdaldunek, ez dadin iraultza izan. Are gehiago, gehienok ere horixe nahi dugula dirudi: bakoitzak bere bizitza bizi dezala. Ikuspegi horrek harrapatuta gaude euskaldunak.

Hiztun-herri euskalduna herri ororen baldintzen mendean bizi da, antolakuntza ekonomiko, politiko eta sozialen esanetara, eta horiei hertsiki loturiko sistema eta sare teknologikoei, azpiegiturei eta lurralde-antolamenduak azpiratuta. Horregatik, hizkuntza-desplazamenduak, ordezkapenak, berreskurapenak —*biziberritzea* diogu goxo-goxo— arlo horietako higidurekin batera gertatzen dira. Itauna, beraz, hau da: zer mugitu behar da politikan, ekonomian, gizartean, kulturen, euskarak bizirik iraun dezan eta normalizatu dadin? Hizkuntza-normalizazioari ez ote diogu gehiegi eskatzen eta gutxiegi eskaintzen?

Izan ere, Joxe Manuel Odriozolak (1998: 21-32) azpimarratzen duenez, hizkuntzen arteko interakzioan gizarte osoa da partaide, erabilera bera gizartearen osotasun-agerpena da eta. Gizarteak erabakitzen du egoera diglosiko batean zein diren hizkuntza-erabilera legitimoak, gizartea eratzen duten hegemonien eta harreman hierarkikoen arabera. Halatan, lotura zuzena dago hizkuntza-erabileraren eta gizartea egituratzen duten botereen artean. Badakigu, jakin, hizkuntza-erkidego desberdinetako hiztunen arteko harreman

diglosikoak menderatze-harremanak direla, eta beste menderakuntza batzuen bidelagun, eta, hala ere, boterearen gaia normalizaziotik kanpo uzten dugu beti.

Normaltasuna eta boterea

Zer harreman dago normalizazioaren eta gizartearen botere-egituraren artean? Zer dago normalizazioaren hezur-duran? Galdera, berez, zabalagoa da, sorburura jotzen badugu behintzat. Esangura estatistikotik landa, zer da *normala*? Gizarteko botere-sistema hegemonikoek halakotzat daukatena, kontrolatzen dutena, eta *anormala*, arau horretatik kanpo dagoena, ondo egokitzen ez zaiona. Normaltasuna botereak sortzen du, boterea da, berez, normalizatzailea. Botereak egiten gaitu. Itaunak, beraz, argitu beharreko arazo baten aurrean jartzen gaitu. Zer da boterea?

Alboratu behar genuke boterearen gaineko ikuspegi sinplista, haren alderdi errepresiboa bakarrik ikustera garamatzana. Boterearen izaera errepresiboa ez da ohikoena. Boterea —botereak— indar eraikitzailea da. Zapaldu ez ezik, ekoiztu ere egiten du, antolakuntza, gozamina, ezagutza, diskurtsoak. Boterea, berez, gizarte osoa zeharkatzen duen indar ekoizle bat da, beraz (Morey, 1986: 243-244). Ez dago toki jakin batera mugatuta, une oro espazio guztietan baitago. Ostera, ez da dentsitate berean azaltzen: gune edo nodulu batzuetan gehiago kontzentratzen da. Gune edo nodulu arteko harremanek, gizarte-sareak ehunduz, gizartea antolatzen dute, mundu fisikoan masa handiek grabitatearen indarrak txikiagoak erakartzen dituzten bezalatsu, nahiz eta kargadun atomoekin gertatzen den legez, aldarapen-ondorioak ere ohikoak izan.

Mundu fisikoaren metaforarekin jarraituz, esan dezadan botere-sareek orografia eta geografia ere badituztela. Sareen egituraketa, horizontala ez ezik, bertikala ere bada, estratifikatua. Paisaiek osagaiak (zuhaitzak, ibaiak, landak...) proportzio desberdinetan dituzten bezala, hala botere-motak

ere (ekonomikoa, espirituala, kulturala, politikoa, linguistikoa...) proportzio desberdinetan agertzen dira sareko gune edo erretikula desberdinetan. Normalean, guneek zenbat eta botere-dentsitate handiagoa eduki, orduan eta proportzio handiagoan izaten dituzte botere-mota gehienak, edo erabakigarrienak behintzat. Izan ere, izari ekonomiko markatua goa duten sareetako erretikulek botere-dentsitate handiagoa ere bai, eta, orobat, guneek, sarean zenbat eta maila goragoko batean egon, orduan eta botere-dentsitate handiagoa dute.

Boterea ez da pertsonala, ez dagokio subjektu bati, zerbait organikoa denez. Horrela, gizarte-sistema eratzen duten sareetatik bakoitzean, boterearen indarra gune jakin bakoitzaren posizioak determinatzen du; boterearen izaera, berriz, sarearen nolakotasunak ematen du. Horregatik, oso ohikoa da gobernu bateko lehendakariak, politika errepresibo gogorak ezarri arren, inolako gaitasunik ez izatea munduko finantza-botereen aurrean; edo ospitale bateko gerente arraro batek, zintzoki eta gogotik euskaldunen alde egin nahi badu ere, benetan gutxi egin ahal izatea. Kontua da euskal hiztun-herria, nolabaiteko erkidegoa denez, erretikula ahulenetan egituratuta dagoela, bai dentsitatearen aldetik bai botere-moten aldetik. Euskal hiztun-herria, herri gutxiagotu guztien antzera, botereaz desjabetutako herri bat da.

Logosa: hitzaren boterea

Zein da boterearen izaera funtzionala? Botereak gizartea, gizakiak, erregulatzen ditu, gizartea, herria... sortzen du. Izan ere, boterea ahalmen bat da, zerbaitek beste zerbaiten gainean aldaketa eragiteko gaitasuna, zerbait egitekoa.² Giza harremanak boterez blai daude, hegemonien eta hierarkien bidez antolatuz. Bestalde, boterearen tresnak, armada eta polizia ez ezik, askotarikoak dira, egoera edo baldintzen arabera, batzuk besteak baino egokiagoak. Une honetan bat interesatzen zaigu oroz gain: *logosa*, hitza, edo nahi izanez gero, hitz-pentsamendua.

Aspaldikoa da boterearen baliabide horren gaineko gogoe-
ta. Antzinateko filosofo sofistek (K.a. V. eta VI. mendea) ar-
gi ikusi zuten hitza boterea dela:

Eta, Tisias eta Gorgias lotan utziko al ditugu, egiazkoak bai-
no gehiago egiantzekoak balioetsi behar direla ikusi zutenak,
eta hitzen indarrak gauza txikiak handi eta handiak txiki
agerrarazten dituztenak, berriak modu zaharrean eta aurka-
koak modu berrian, eta edozeri buruz hitzaldi laburrak eta
luzera mugagabeak asmatu zituztenak? (Platon, *Fedro*, 455).

Gure garaian ere asko idatzi da horri buruz. Francis Bacon
dugu aro modernoaren hasierako paradigma (Sabine, 1995:
336), oso argi ikusi baitzuen ezagutza boterea dela eta giza-
kiok geure buruari ezarri diogun egitaraua ezagutzaren bi-
dez mundua —beste gizakiak barne— menderatzea dela.
Horkheimerrek eta Adornok (2009: 12-13) azaldu zutenaz,
Logosa mundua menderatzeko giza tresna da sorreratik
bertatik, alegia, Homeroren mundu mitikotik hasita. Bote-
reak gizakiok ere objektu bihurtzen gaitu:

Ezagutzak, boterea denez, ez du mugarik, ezta izakiak eskla-
bo bihurtzen edo munduko jaunei atsegin egiten ere. [...] Gi-
zakiok naturatik ikasi nahi duguna, bera baliatuz, natura be-
ra guztiz menderatzeko modua da, ez natura bakarrik, baita
gizakiak ere. [...] Boterea eta ezagutza sinonimoak dira. Eza-
gutza hutsak ematen duen zorientasuna antzua da eta lizuna
da bai Baconentzat bai Luterorentzat. Gizakiek egia deritzo-
tenak ez du ardura, *eragiketak* baizik, prozesura eraginko-
rrak (Horkheimer, Adorno, 2009: 60-61).

Homerogandik gaur arte, Logosaren garapena eta Ilustra-
zioaren bidea bat izan dira, eta gizakia menderatzeko eta
ustiatzeko modu asko eta sofistikuak eman ditu. Mende-
ratzeko joera hori dela-eta, biziki interesatzen zaigu Logosa-
ren beste ezaugarri bat: sistema koherenteak maite ditu, eta
munduko desberdintasun oro gorrotatu. Burgesia nagusitu-
takoan finkatu den sistemak, Kapitalismoak, Ilustrazioaren
umea izanik, argiro erakutsi du joera hori. Nekez onartzen
den baino urrunago joan da desberdintasun oro ezabatu
nahian, teoriarik hainbeste maite duen gizabanakoa ere ez-

deus bihurtu duenez. Horregatik, Liberalismoaren muin ideologikoan omen dauden askatasun indibidualak, giza bakoaren errespetua..., lasto fitsa baizik ez dira:

Merkatuak trukean dabilen subjektuari bere jatorriaz ez galdetzeko mesedea egiten dio. Mesede hori, berriz, bere jatorritik dituen nolakotasunez ordaindu du subjektuak, nolakotasunok merkatuko salgaien ekoizpenaren mende jarritz hain zuzen. Gizakiei *zu zeu* bat eman zaie, beraiena bakarrik, besteena ez bezalakoa, baina besteen berdina bihurtuko dela hobeto ziurtatzeko. Alabaina, *zu zeu* hori inoiz ez denez guztiz asimilatua izan, Ilustrazioak hertsapena atsegin izan du beti, baita liberal izan den aldian ere. Manipulatuta dagoen kolektiboaren batasunak banako singular bakoitzaren ukapena eskatzen du (Horkheimer, Adorno, 2009: 68).

Kapitalismoak euskalduntasuna gizabanako baten ezaugarri gisa ere ez du babestuko, ezta hizkuntza-eskubide indibidual den heinean ere.

Michel Foucault frantses filosofoak ere hitz egin digu boterearen alderdi horri buruz (Morey, 1986: 64-66). Botereak eta ezagutzak bat egiten dute; lotura estua dago haien artean. Ezagutzak xede bat du, zerbaiten jabe egitea, menderatzea, kontrola. *Egia* bera botereak sortua da, boterearen diskurtsoaz eratua, bere ezagutzaren emaitza. Botereak diskurtsoak sortzen baititu (ezagutza) eta, alderantziz, beste diskurtsoen ekoizpena oztopatu edo galarazten du (kontrola), adibidez, euskaldunen hitza.

Baina zein da ifrentzua? Botere-sarearen dentsitate handiko gunetatik baztertuta dauden hiztun-herriek, klaseek, herritarrek..., hitz batean, ahulek, hitz murrizta dute, diskurtso eskasa, etenez betea, ezagutza txikia, kontzeptualizazio- eta abstrakzio-maila baxua, informazio gutxi, pentsamendu laburra. Katearen azken muturrean mututasuna dago, irudi baterako, aparteko txoko batean isolaturik geratu den erdi galdutako etnia bateko artzainaren antzera, erantzun bortitza hizkera posible bakarra duen hura.

Aitzitik, botere-gunetan kokatuta dauden politikariek, ideologek, intelektualek, kudeatzaileek diskurtso sendoa dute,

aberatsa, oparoa, hobeto artikulatua, koherenteagoa... Zergatik? Gizarte-sare osoaren lanketa intelektualetik edaten dute-lako, eta horrela, informazio gehiago izateaz gainera, diskurtso ondo egituratu, konplexu eta mamitsu baten euskarria dagoe-lako euren jardunaren azpian. Gizarte-jarduera orok errutinak behar ditu, besterik gabe onartzen diren aurreiritziak, topikoak, balioespenak, jokabideak. Hori guztia dute beren alde intelektual, teknikari, politikari, kazetari eta ideologia ofizialek; hori guztia dute kontra alternatiboek. Horrela, horiek, sarritan, kondenaturik geratzen dira sistemaren ogi-apurretatik jatera (kristau-balioak, giza-eskubideak, berdintasuna, demokrazia, aurrerapena, ongizatea, razionalismoa...), apaingarrietatik diskurtsoa eraiki eta sistemaren kontraesanak agerian uztearren, baina beti ere, gutxi-asko, diskurtsoan bertan harrapatuak, botere-gune indartsuen *logosaren* mendean.

Euskaldunak, gero eta ahalmen txikiagoa duen nazioa mundua, sortzeko, eratzeko, antolatzeko, besteei eragiteko, baldintzatzeko, haietaz elikatzeko; gero eta diskurtso murriztagoa duen hiztun-herria, gero eta mutuagoa. Eta mutua-ren bortizkeria ez da zilegi, horrek ere normaltasun jakin bat eskatzen duelako, diskurtsoa, boterea.

Mundu anormala eta urria euskaldunena. Gogora ekar dezagun positibista logikoek emandako ikasgaia, hizkuntza eta mundua lotzen dituen (Wittgenstein, 1990: 123-124):

5.6. *Ene hizkuntzaren mugek nere munduaren mugak adierazten dituzte.*

5.621. Mundua eta bizitza bat dira.

5.63. Neure mundua naiz ni (Mikrokosmoa.)

Hizkuntzak mundua sortzen du, berbalizatuz. Hitza ez duenari mundua murrizten zaio, txikiagotu, mundu soziala behinik behin.

Normalizazioa, boterea berreskuratzea

Eta horixe da, hain zuzen, hitza galdutako hiztun-herriei gertatzen zaiguna, hizkuntzaren arloan bezala, baita ideien

arloan ere. Hizkuntzaren soziologiatik maiz deskribatu denez, ordezkatzeko-prozesuan dagoen hiztun-herriak gero eta hizkuntza txiroagoa du (errepertorioa), ahalmen edo gaitasun eskasagoa, hala lexikoaren aldetik nola egituren aldetik ere, jakina, gizarteko funtzioak galtzearen ondorioz.³

Esan gabe doa, funtzio-ordezkatzeko horrekin batera hiztun eta lurraldearen galera ere gertatzen direla, bai eta sakabana-keta demografikoa ere, indar zentrifugoek arian-arian zentripetoak gainditzen dituztelako, ez baitago hiztun-herriaren batasunari eusteko moduko botere nahikorik, botere-dentsitate sozio-politiko, sozio-ekonomiko eta kulturalik. Horrela, gero eta hiztun gehiagok isolaturik eta mutu ikusiko du bere burua, gero eta lurralde eta gizarte-eremu gehiagotan, sarritan hizkuntza bereko beste hiztun mutu batzuk ondoan dituela. Horixe geratzen zaigu Administrazioan, Osakidetzan, azalera handiko dendetan, unibertsitatean, tabernetan, lagunartean; horregatik ez dugu esparru horietan euskararen erabilera normalizatzeko bidean pauso argirik ez nahikorik ematen, asmo handiko nahiz txikiko planez, agintarien laguntzaz nahiz gabe. Normalizazioa duela hogeita bost urte uste genuen baino xede latzagoa da, bistan denez.

Nekez egiten dugu aurrera, legeek eta dekretuek ezarri eta aitortutako guztiagatik ere. Ezagutzaren datuak ez dira behar bezain magikoak. Bildu dugun eskarmentuarekin, ondo dakigu euskaldunen hizkuntza-eskubideak ez direla errealak, gehienetan, asmo onen adierazpenak baizik, eta Administrazioa hizkuntza-eskakizunen sistemak ez du kontra-koa erakusten. Thomas Hobbes-ek, XVII. mendeko ingeles filosofo ospetsuak, azpimarratu zuen eskubide politikoak botere subiranotik zetozela. Ziur aski, gehiegizkoa izan zen baieztapen hura, baina hein egoki batean, ez zaio arrazoirik falta: aginterik gabe eskubiderik ez. Eta agintariak azken bolarada honetan aldarrikatzen duten hizkuntza-askatasuna, *euskara askatasunez* alegia, ahaltsuen eskubideak bermatze-*ra* zuzenduta dago eta: erdal espainiar nazioarenak.

Falta zaizkigun botere-guneak eta motak, gure sareari dentsitatea emango lioketenenak, ez dira Txepetxen gune sinbolikoaren bat bera (Sánchez Carrión, 1981: 27-37), gune sinbolikoa bere baitan biltzen duten arren. Gune sinbolikoa, berriz, haien efektua da, kultura-hizkuntzazko izari edo eremuan. Hizkuntzaren normalizazioak hiztun-herriaren normalizazioa ezinbestekoa du, funtsezko izari guztietan: sozio-politikoan, sozio-ekonomikoan eta kulturalen. Euskaldunok boterearen izari horiek berreskuratu ezik, ez dugu lortuko bat etortzea boterezko dentsitate nahikoa duten sare-erretikulekin.

Hizkuntzazko boterea, hortaz, hiztun-herriak bere mundua eratzeko eta gauzatzeko duen ahalmena da, beste ahalmen batzuekin elkarreaginean: *Neure mundua naiz ni; nire mundua nire bizitza da; nire hizkuntzaren mugak nire munduaren mugak dira*. Zer da normalizazioa azken finean? Hiztun-herriak boterea berreskuratzea, hizkuntzazkoa noski, baina, aldi berean, beste batzuk ere bai, bestela hitza ezin baita sortu. Beraz, normalizazioa, zentzu zabalean, alde anitzekoa eta konplexua da, botere-banaketa eta antolamenduari egindako erronka bat, edo bestela, folklorea, itxura, propaganda. Funtsean, ez da borondate onak konpondu beharreko zerbait, ez giza-eskubideekin edo berdintasunarekin lotutakoa, ez eta demokrazia, justizia, aurrerapen, ongizatea-rekin ere, nahiz eta gai horien eztabaidari ezin itzuri egin.

Normalizazioak, moda postmodernoaren aurka, boterearen arazoari adoz hiltzea eskatzen du, gai hori saihestea orokortzen ari den garai batean. Botere erdalduna nonahi zalantzatan jarri gabe, baita euskal gizartearen barruan ere, ezinezkoa izango da aurrera egitea. Eztabaida politikoa ere bada, noski. Horiek horrela, modaren kontra, euskal hiztun-herriak euskal nazio bilakatu eta izaera horrekin jokatu beharko du, guxtiengo gisa, anitza, aldakorra eta gero eta abstraktuagoa den mundu batean. Euskal herria ez da oraindik behar beste identifikatu euskal nazioarekin, ez du behar beste kontzientzia politikorik. Nazioaren proiektua ez da gero eta hegemonikoagoak diren ideologia ahulen egitasmoen eremukoak.⁴

Euskara-planen amarauna

Aurreko guztiak ondorio argia dakarkigu: hizkuntza gutxiagotua normalizatzeko hizkuntza-politika, benetako eta eragingarria bada, ezin daiteke isolatuta egon; aitzitik, hiztun-herria bera normalizatzeko gainerako politiken ondoan pentsatu eta sustatu behar da. Baina politika horiek, botere-banaketa edo eskualdatzea suposatzen dutenez, ez dira lehiakideengandik etorriko. Bestalde, euskara-planak, hizkuntza-politiken tresna izanik, boterearen dimentsio linguistikoari lotzen zaizkio, eta arlo horretan ere, hiztun-herriak, normalizatuko bada, boterea berreskuratu behar du. Aurreikusitako xedearen eskakizun-mailaren arabera, lehenago edo geroago, lehiakideek oztopoak jarriko dituzte.

Administrazioko euskara-plan desbideratuak

Horregatik, gure atakatik ateratzeko, borondate ona, ideia modernoak eta teknika sofistikatuak baino gehiago beharko ditugu. Euskara-planak oinarririk gabeko hizkuntza-politika baten arabera egiten direnez, planok diseinatzerakoan, ezinbestean tresnerian eta idealismoan murgiltzera jotzen dugu sarritan, normalizazioaren benetako ardatzak saihestera behartuta:

- *Ihesaldi idealista*. Kultura aldatzea omen da giltzarria, bestela esanda, balioetan hezteak. Hori dela kausa, ia mundu guztia, nolabait, hezkuntzari begira jartzen da. Gizarte tolerantia, baketsua, kultur aniztasuna maite duena, iragan-minik ez baina etorkizunari begiratzen diona, razionala, sekularizatua, sineskeriarik gabea.
- *Ihesaldi desarrollista*. Produktu erakargarriak behar dira, gazteentzat atseginak, kalitate onekoak, merkatu globalizatuan lehiatzeko modukoak. Horrela, *coca-colak* eta Interneteko gizarte-sareak (Facebook, Twitter...) bezalako ekoizkinek erakusten digute estrategia, horretan dagoelakoan gakoa.

- *Ihesaldi teknikoa*. Antolakuntza-ingeniaritza, berringeniaritza (prozesuen ingeniaritza), kalitate-kontrolaren ingeniaritza, guztizko kalitateren europar eredu (EFQM)... Teknika egoki, garatu, aurreratu, moderno batzuen bidez lortuko dugu normalizazio-plana halako erakunde edo herri batean arrakastaz gauzatzea.
- *Ihesaldi teorikoa*. Teoria ederrak biltzen ditugu (Fishman, hizkuntza-gutxiengo bizi-indarra, ekolinguismoa...) eta horiek aipatuz hainbat plan oinarritzen dugu. Gure artean, planen sostengu gisa, Txepetxen ikasketa-prozesuaren teoria bereziki aipatzen da: motibapena → ezagutza → erabilpena (Sánchez Carrión, 1991: 35-64).⁵

Osagai horiek proportzio desberdinetan nahastuta agertzen dira euskararen erabilera normalizatzeko ekimenetan. Beharrezkoak dira, jakina, baina modu gaiztoan baliatzen ditugu diagnostiko murrizkak, lehentasun desbideratuak eta perspektiba faltsuak egiteko aitzakia direnean, are txarragoa plan-gintzaren benetako xedeak ezkutatzeko erabiltzen badira.

Berbarako, zein da euskara-plan ororen testuingurua, batez ere herri batean Jaurlaritzak sustatutako biziberritzeko plana egin nahi bada? Urbanizazio masiboek, modernizazioak (gurean, komunikazioaren mundializazioak, teknologien hedapenak, azpiegitura handien etengabeko hedapenak), bizimodu eta ekonomia tradizionalaren amaierak, kultur inpaktu handiak, baliabide ekonomikoen gaineko kontrolaren galerak, metropolizazioak... oso eragin sakona dute hizkuntzen desplazamenduan, Fishmanek argiro azaldu duen modura (1991).⁶ Gaurko garapen-eredua gero eta gehiago estutzen ari da hizkuntza gutxiagotuen eztarria. Guztiagatik ere, horrelako azterketarik ez dugu aurkituko. Ordea, formalitateak aurkituko ditugu benetako diagnostiko baten ordez: datu demografiko orokorrak, ezagutza-estatistikak, erabilera-daturen bat edo beste... Sarritan oso fidagarriak ez diren zenbakiak bai, baina analisirik ez.

Maiz, aldi bertsuan erabakitzen dira euskara udalerrian biziberritzeko plana, herriko biztanleria bikoizteko etxe erai-

kuntza-plana, arau subsidiarioen aldaketa —azalera handiko denda-gune bat eraikitzea erraztuko duen neurria—, alegia, errotik kontrajarritako neurriak, horien artean inolako erlaziorik egongo ez balitz bezala, alegia, euskaldunen mundua espiritu huts bailitzan. Erabakiok hartzen dituen agintaritzak bat bera denez, eta erabaki batzuen xedeak bete-betean erdiesten direnez, beste batzuenak ezdeus geratzen direlarik, zilegi da galdetzea, diskurtso *egoki* eta politika *zuzenak* gorabehera, agintari horien eta babesten dituztenen benetako asmoak zein diren.

Euskara-planak erdal planak

Nire irudiko, hau da arrazoi nagusia, modu sinple batean gehien azaltzen duena:⁷ euskara-plan gehienak, eta antzeko ekimenak, euskaldunentzat baino gehiago, erdaldunek erdaldunentzat eginak dira, erdal hiztun-herri hegemonikoaren arabera, haren hizkuntza-erabilera legitimoa kolokan jarri gabe eta haren premiei egokituta. Jakina, planaren diseinatzailerak euskaldunak izango dira normalean, hizkuntza-normalizazioko teknikariak, soziologoak, euskararen normalizazioa zinez bultzatu nahi duten teknikariak, eta ez dago inolako arrazoirik pentsatzeko makur jokatzeko dutela. Baliteke araua edo plana erabakitzen duten politikari erdaldunek ere asmo onez jokatzeko, uste izanik euskararen alde egingo dutela. Baina, subjektu batek pentsatzen duenak ez du errealitatea zertan den azaltzen, ez eta produktu baten xedea argitzen ere, ekoizkin hori gizarte-produktua den heinean bederen.⁸

Zein gizarte-esparrutan hezuramaitzen eta burutzen dira euskara-planak? Erdal hiztun-herria guztiz hegemonikoa —edo bakarra— izanik, haren konfigurazio soziokulturala eta soziolinguistikoa erakundetzen diren eremuetan: ordenamendu juridikoaren barruan; botere politikoa kudeatzen den eremuan; planek xedetzat dituzten erakunde, elkarte edo antolamenduetan. Jakina, esparru horiek etenik gabe eratzen ari dira nagusiki edo eskusiboki erdaldunak diren

gizarte-sareen elkarrekintzaz. Testuinguru horretan, euskara-planak

- gizarte erdaldunak zilegitzat jotzen dituen mugen barruan kokatzen dira,
- erakunde politikoen agindu eta zuzendaritzapean sortu eta bideratuta, alderdietako agintari nahiz diputatuen interesei eta perspektibari erantzuten diete, haien mundu sinboliko, hauteskunde-aurreikuspen, alderdi barruko oreka eta gatazken menean,
- normalizatu nahi diren erakunde edo antolamendueta-ko jarduera sostengatzen duten sare eta gizabanako erdaldunen egonkortasuna astindu gabe, alegia, inoren interes, eskubide inplizitu eta hegemonia linguistikoa kokolan jarri gabe, zuzendari, langile-talde, erdiko ardura-dun, nahiz langile arrunt izan.

Gaztelaniarena erabilera legitimo bakarra-edo den eremuak dira administrazioak, non erdal hiztunak diren esku-bidedunak, euskara etxetik edo euskaltegitik ikasita ere. Horiek horrela, erdaldunen guztizko hegemoniaren mendean, planen helburuak lortze-aldera erabilera-neurri jakinak bete behar dituzten langileek, arduradunek..., ez dute lantegi horretan inolako onurarik, abantailarik ez premiarik ikusten, ez eta planei muzin egiteagatik arriskurik ere (Odrizola, 1998: 23-24). Gehienek uste dute planak politikakeriaren emaitza direla; beste batzuek, ordea, aurrekoen ustea ez dela ustel nolabait konfirmatuz, Euskadiren amoreagatik egin beharrekoztat jotzen dituzte.⁹

Botereak bere logikan ez du atsegin lehiatzaileei indarra oparitzea. Euskara-planak, komunzki, erdal munduko elite batzuen premiak asetzera daude zuzenduta, eta agian, zeharka, baita erdaldun xeheenak ere. Helburua ez da espazio elebidunik sortzea, eta are gutxiago euskaldunei zenbait erabilera-esparrutan hegemonia lortzen laguntzea ere. Izan ere, Robert L. Cooper-ek dioenez (1997: 216-219), hizkuntza-plangintza ezin da testuinguru sozialetik lekora ulertu, ez eta elite eta kontra-eliteen interesetatik aparte ere. Gaine-

ra, plangintza abiarazten duten eragileen interes nagusiak ez dira hizkuntzazkoak, hegemoniari loturikoak baino.

Hala eta guztiz ere, gauzak ez dira erabat zuri edo beltz izaten. Lehenago esan dudanez, sarritan botere publikoetako agintariak euskaldunen alde zerbait egin nahi dutenez, euskaldunek nolabaiteko etekina atera dezakete hortik; baina diskurtsoak gorabehera, erakundeen erabakiak, konpromisoak eta jokabideak mahaian jarrita, ezin esan daiteke, oro har, planak euskaldunei erabilera-eremuak eman eta eraldunekin partitzearren egin direnik.

Jakina, salbuespenik bada. Ekimen batzuk udalerrri euskaldunetan eta euskaldunek bultzatutakoak direlarik, benetan euskaldunen premiak asetzera begirakoak direla atzeman daiteke. Giltzarria, xede, lehentasun, neurri, erabilitako baliabide eta inbertsioetan ez ezik, jarreran datza. Nolanahi ere den, euskaldunok nekez egin dezakegu euskaldunen aldeko plan osorik, erdal hitzun-herriak, gonbidatuta egon gabe, maila desberdinetan esku hartzen duelako beti, hegemoniak eta legitimitasunak dauden moduan daudela.

Jarrera giltzarri da gure mundu itxurazale honetan. Pape-rean jasotakoaren lilurari jaregiten badiogu, normalean honen egingo dugu topo:

- Diagnostiko murrizak, euskaldunen egoera estatistika hutsera mugatuta, gizarte-dinamikak alboratuta.
- Euskara Planak betetzerakoan normalizazio-prozesuaren azalean geratzen dira: derrigortasun-datak, euskara-ikastaroak, hizkuntza-eskakizunen egiaztapena...
- Testu elebidun piloak sortzen da, hala nola errotulazio eta herritarrentzako inprimaki eta informazio-orri elebidunak, aldizkari ofizial eta aldizkari korporatibo nahiz urteko memoria elebidunak..., halako modukoak badira ere.
- Ebaluazioak, diagnostikoak bezala: estatistikak, datu-taulak, ehunekoak...

Oinarrizko baliabideak ere jartzen dira batzuetan, bestetan ez, hala nola nominan deialdiak gestionatzen dituen teknikariren bat, beharbada itzultzaile bat edo taldetxoa, gehie-

netan gutxiegi (Manjon, 2009). Bizitza garestia denez, eta badagoenez hizkuntza-normalizazioa baino premia handiagorik, onuragarriena itzultzailea den normalizazioko teknikaria edukitzea da, nahiz eta normalizazioaren itsasontziari torpedoa jaurtikitzea bezalakoak izan. Esan nahi baita, betiko modura, baliabide nahikoak egotea eta behar bezalakoak izatea dugula normalizazio-prozesu baten osasuna neurtzeko irizpide garrantzitsuetatik bat.

Osakidetzan, adibidez

Eusko Jaurlaritzako Osasun Sailak Osakidetzaren normalizazio-planaz hausnartzen hasteko unea zela erabaki zuenean, euskara-teknikarien talde bat osatu zuen ardatz nagusien gainean gogoeta egiteko. Orduko agintari batek teknikariok zetorkeen arriskuaz ohartu zituen: «Ez izorratu Osakidetza». Euskararen normalizazioa mehatxu serio bat izan da beti.

Osakidetzako Zuzendaritzak argi izan du normalizazioak, botere-arazoak sortzen dituenek, talka egin zezakeela osasunaren arloko aginte soziala duen boterearekin, batez ere, botere medikoarekin. Horren froga begi aurrean zeukan —Osasun Saila bera—, eta behartuta sentitzen zen begi-ertzetik beste batzuei begiratzeri: sindikatu medikoari (SME), Medikuen Elkargoei eta lanbide horretako elkarte batzuei. Haiena da hitza, haien diskurtsoek eta interesek agintzen dute, eta noski, epaileak salbu, ideologia, balio eta diskurtso nagusiekin identifikatuago daude beste edozein lanbide eta estamentu baino. Osakidetzan normalizazio-dekretuaz eta planaz arduratu behar zuten agintariak argi zeukaten botere medikoa saihestu ezik, ez zela euskara-planik egongo. Kontua ez zen bakarrik estamentu medikoak, oro har, duen interes eskasa; horretaz gainera, medikuen munduan ahalik eta gutxien sartu behar zen eskua.

Eta noski, agintariok kontzienteak ziren euskararen aliatu gutxi eta etsai ugari aurkituko zutela sindikatu korporatiboetan (erizaintzakoan (SATSE) edo erizaintzako laguntzaileen

sindikatuan (SAE); berdintsu sindikatu espainoletan). Bestalde, bertoko sindikatuak arriskutsuak izan zitezkeenez, eragile guztietatik urrundu ziren plangintzaren arduradunak. Osakidetza agintaritza saiatu zen, bakartasunetik, oreka hipotetikoak bilatzen. Azkenik, ahalegin eta buruhauste handiekin, eta katramila ez gutxi —merezimendu handia aitortu behar baitzaio lantegi latz horri lotu zitzaion arduradunari—, Osakidetzan euskararen erabilera normalizatzeko dekretuak argia ikusi zuen; euskara-plan orokorrak handik urte bira.

Ikuspegi horretatik, lorpen handia izan zen. Ezinezkoa zirudiena, hau da, aliatu barik eta estamentu medikoak galarrazi gabe, euskararen erabilera normalizatzen hasteko prozesua abiaraztea, eta gerokoak gero. Baina bidean egindako sakrifizioak errotik murriztu zituen plangintzaren aukerak. Ez zen txiripaz jazo 67/2003 Dekretua eta 2005eko Euskara Plana inolako zalapartarik gabe onartzea. Bide-sari lar garestia zegoen ordainduta: plangintza normalizazio-bideetatik landa kokatzea, alegia, aginte-guneetatik lekora, Osakidetzakoak nahiz Osasun Sailekoak barnean. Halatan, normalizazio-arauak eta plangintza diseinatu zirenean onartutako hesi berekin bideratu ziren gero: Osakidetzako Giza Baliabideetako Zuzendaritzara mugatuta eta jarduera asistentzialari lotutako zuzendaritzek eta zuzendariordetzek inolako esku hartzerik gabe.

Horiek horrela, funtzionalki, zuzendaritza-egiturarik ahularen ardurapean geratu zen Euskara Plana, eta, aitzitik, paradoxikoki, euskararen erabilera normalizatzeko neurriak beraren mendean ez zeuden egituretan ezarri, bete eta jarraitu behar ziren.¹⁰ Funtsezko kontraesana begi-bistakoa da. Ereduari jarraiki, berdintse gertatu da Osakidetzaren osatzen duten erakunde (ospitale, eskualde...) guztietan. Salbuespenak egon dira, ohorez aipatu beharrekoak, hala nola Gurutzetako Ospitalea eta Donostiakoa, baita ahalegin handiak egin dituzten pertsonaleko zuzendariak ere, Bermeon eta Donostia Ospitalean kasu. Haatik, konpromiso eta sentipen pertso-

nalek eragindako jarrerak izan dira, ez goitik sustatuta. Era-kunde horietan ere emaitzengatik ezin bolanderarik jaurtiki, boterea ez baita inoren monopolioa, ezta gerentziena ere.

Horren ondorioz, Osakidetzako Euskara Planaren kudea-keta ez ezik, ardura ere Giza Baliabideetako Zuzendariorde-tzara mugatuta geratu da, eta bereziki, haren mendeko Eus-kara Zerbitzura, euskararen normalizazioa Zerbitzuaren ja-bego eta eginbeharra bailitzan, eta era berean, tokian tokiko euskara teknikariena. Oker ez banabil, zoritxarreko egoera hori beste administrazio askotan ezaguna da oso.

Nolanahi ere den, deskribatzen ari naizenaren ondorio ja-kinak arreta pixka batez atzeman ditzake irakurleak, Euskara Zerbitzuak 2009an egin duen ebaluazioan, zenbait formalis-mogatik ere. Hurrengo ataletan begirada bat botako diogu ebaluazio horri, baina ez bertan esaten direnak hona ekartze-ko xedez, baizik eta lantzen ari garen ikuspegi makroa abe-rasteagatik. Alta, Euskara Zerbitzuaren ebaluazio-txostena bera irakurtzea biziki gomendatzen dugu.

Ostrazismoaren itzala

Panorama hau marrazten du ebaluazio-txostenak Osaki-detzako zuzendaritza-organoen jarrerari dagokionez:

Oro har, zuzendaritza-talde guztien inplikazioa apala izan da eta transbertsalitate falta izan dute. Erakunde gehienei Euskara Planari buruz atentzioko unitateetara eta unitate asistentzialetara heldu diren erabakiak pertsonaleko zuzen-daritzak helarazi dizkie, erakundeetako ohiko hierarkia aginte-kateak bazterrean utzita, eta horrek Plana unitateeta-tik kanpokotzat eta unitateen jarduerarekin lotura gabeko-tzat hartzea ekarri du.

Eta ondoren gehitzen du Zuzendaritza Nagusiak —Era-kunde Zentralak— lidergorik izan ez duenez, bere mende-ko zuzendaritzen motibazio eskasa gehiago makaldu duela; horrela, Erakunde Zentrala aurkari bihurtu da, erreferen-tzia eta eredu izan beharrean: euskara-plana ez da inolaz ere enpresaren plana izan. Ondorio makurrak izan ditu horrek,

zeinahi mailatako arduradunek eta langile arrunt askok pentsatu baitute euskararen normalizazioak ez duela berekin zerikusirik. Horrela, uste orokorra izan da euskara pertsonaleko organoen gai partikularra dela, eta horren barruan euskara-zerbitzu edo teknikariarena.

Horregatik, gehienetan, euskararen gaineko guztia pertsonaleko arduradun baten mahaira heldu eta bertan zirkinik egin gabe geratu da, benetan bideratzeko erantzukizuna eta ahalmena duten arduradunengana heldu gabe, haien agintepeko unitateei bazegokien ere. Langile arrunt askok, giroa ezagututa, berdintsu jokatu dute. Eta ez da arraroa izan pertsonaleko arduradunak berak ere irizpide berarekin jokatzea. Nolatan? Euskararekin loturiko guztia ukitu gabe normalizazioko teknikariarengana bidalita, berak ahal bezala konpondu edo zakarrontzira bota zezan.

Irudi batean biltzeko, esan dezadan ezen, euskararen normalizazioa agintetik ahalik eta gehien urrundu denez, hainbat erakundetan ostrazismora bidali dela, edo indiarren erreserbara, eta eskuarki, erabakiguneetatik baztertu egin dela. Horren ondorioz, planaren gauzatze maila epidermiko izan da gehienetan, halako moduan non erabileran funtsezkoak edo oso eragingarriak diren neurriak hartu gabe geratu baitira.¹¹

Euskaldunak ezinbestekoak: normalizazioaren autokudeaketa

Guztiarekin ere, hutsune larri horiek ez dute arazoaren tamaina ematen. Ondorio okerra aterako genuke pentsatuko bagenu konponbideak goitik etortzen direla —boterea leku guztietan dago, Jaungoikoaren antzera— eta, beraz, nagusien konpromisoaz eta jarrera aktiboaz xedeak erdietsiko genituzkeela. Nire irudiko, Gurutzetan edo Donostiako Ospitaleen adibide onari jarraiki¹² erakunde askok zuzendaritza-mailako lidergo sendo bat ezarri balute ere, hobekuntza nabarmen batzuk egingo ziren arren, aurrerakuntzak gutxi-

tan izango ziren sendoak. Munduko planik onenak ere, gizar-teari dagokionean, ezin du gizartea ordeztu, hots, emaitza baldintzatzen duten sektoreen arteko interakzioa.

Edozein tokitan, nahiz erakunde nahiz elkarte nahiz auzo izan, euskaldunek nolabaiteko errealitatea izan behar dute —nolabaiteko boterea— euskararen erabilerak aurrera egingo badu, eta ez antolakuntzaren goialdean edo erdian bakarrik; gure kasuan, oroz gain, behealdean behar ditugu. Peruren egia dirudi, baina sarritan ahaztu egiten zaigu. Euskaldunik gabeko eremuetan hartzen diren neurriak abstrakzio hutsean geratzen dira, hasieran bertan edo gerotsuago, agintarien asmoak onak badira ere. Euskaldunek beren presentzia, jarduera eta demandekin baldintzatu behar dituzte erdaldunen jarrera eta jokabidea, euskaldunen eskakizunei erantzun eta normalizazio-prozesuak ekarritako errealitate berriaren arabera egokitu daitezten. Baldintzatu beharrekoak erdaldun guztiak dira, hala lankideak nola erdiko arduradunak edo zuzendaritzako kideak ere, baina bereziki erditik gorako ardura dutenak.

Betekizun hori gogoan hartu beharrekoa da herritarreki-ko harremani edo barruko harremani bagagozkie, erreferentzia aldatuta: batean herritar euskaldunen eta funtzionario erdaldunen —edo erdaldunduen— arteko elkarrekintza izango da giltzarria, bestean langile euskaldunen eta lankide erdaldunen edo arduradunen artekoa.

Horiek horrela, itxuraz haratago doan euskara-planaren estrategia nagusiak euskaldunak bildu eta boterez hornitzea izan behar du, alegia, eragiten duen errealitate bihurtzea, eurak izan daitezten normalizazio-prozesuaren ardatza. Horretarako, ezinbestean euskaldunek izan behar dute benetako aitzindariak, beste maila batean administrazio-organo batzuek lidergo instituzionala kudeatzen badute ere. Euskararen erabilera haziko bada, euskaldunen guneak izan behar du oinarri, bertatik zabalduz joan dadin. Euskarak erdaldunen edo erdaldunduen artean ez du aurrera egingo, zenbait sasi-aurrerapen iragankorreatatik ere.

Euskaldunek hitza berreskuratzekeo prozesua da normalizazioa, hasieran esan dugunez. Teknika desberdinak balia daitezke euskaldunak biltzeko, hala nola komunikazio-zirkuluak, akuilu-taldeak, hobekuntza-taldeak... Baina tolesgabeak ez bagara, berehala konturatuko gara, Administrazioan, enpresa pribatuetan ez bezala, horrelako ekimenak nekez aterako direla aurrera, Administrazioak bultzatuta behinik behin. Aitzitik, normalki, Administrazioak oztopatu edo galaraziko ditu —botere-arazoak berriro—, bere kulturaren aurka bete-betean baitoa lerro hierarkikotik kanpoko langile-antolakuntzak onartzea, non eta ez diren tradizioan borroka ugari eta latzen ondoren finkatutako antolakuntza sindikalak.

Gauzak horrela, komunzki, ekimen sozialetik abiatu beharko da benetako normalizazioa, euskaldunen bateratze-tik hasita. Pausoak benetakoak izango badira, ekimen sozialak eman beharko ditu, batzuetan erakundeko zuzendaritzaren laguntza eta bermeaz, gehiagotan haren kontra, eta beste aurkari batzuk ere aurrez aurre dituela. Euskararen normalizazioa bultzatu nahi duten sindikatu eta elkarteetako partaideek bat egin behar dute eraikuntza-bide horrekin, eta euskaldunen autoantolakuntza eta lidergoa babestu.

Eskarmentuz dakigu plangintzan gogotik murgiltzen ez den zuzendaritzak azaleko neurriak baino ez dituela hartzen, hala nola erabilera-irizpideak orri batean banatu, baina irizpideon betetze-maila kontrolatu eta jarraipenik egin gabe; agian langileak kafe-aldian euskaraz egin dezaten elkartzeko oniritzia emango du, ordea, biltzeko inolako erraztasunik eman edo enpresaren aldetik denborarik jarri gabe; testu-itzulpena gutxi-asko bultzatuko du, langileen jardura guztiz erdaldunak berdin jarrai dezan... Horrenbeste behintzat egin dezakete eragile sozialek, eta emaitzak nekez izango dira eskasagoak.

Helburua ez da gatazka bila ibiltzea, ez zuzendaritza, ez langile erdaldun ez eta beste eragile batzuekin talkan, baina ezta besterik gabe ekiditea ere. Zuhurtasuna eta buru-argitasuna bertute baliotsuak izanik, euskara-plan ofizialek sortutako baldintzak baliatzeko modukoak izan daitezke hain-

bat kasutan, batez ere agintariek zintzo jokatzen badute. Nolanahi ere den, berriro pellokeria bat esanda, euskararen normalizazioa, euskaldunen botere-berreskuratzea denez, ez da erdaldunen eraginez etorriko —erdal munduko erakundeetatik kasu—, euskaldunek bilatutako aldaketa sakon batetik baizik. Horrenbestez, normalizazioa euskaldunek autokudeatu beharrekoa da, eta, horrela, euskara-planek ere, arrakastatsuak izango badira, hein handi batean, euskaldunek kudeatuak izatea eskatzen dute.

Itzulpengintza normalizazioa ekiditeko tresna

Testugintza elebiduna izaten da euskara-planetako atalik arrakastatsuena, garaitza pirrikoa ordea. Administrazioek batez ere testu-itzulpena bultzatzen dute, langileen jardura guztiz erdaldunak berdin jarrai dezan, ez baitute inolako asmorik normalizazioak eskatzen duena egiteko: euskararen erabilerrari tokia emanaz, lan egiteko modua aldatzea. Horrela, itzulpenarekiko menpetasuna erabatekoa izaten da. Plangintza ego-ki batean ere itzulpenak berebiziko tokia izango luke euskararen erabilera suspertzeko lanean; haatik, normalizazioaren ordezkari erabiltzen dela kausa, sendagarria pozoi bihurtzen da.

Horrenbestez, euskara-erabilera itzulpenez ordezkatzeko da. Sarriegi teoriarik euskaraz jarduteko gaitasuna eta betebeharrak duenak ez du egiten, eta itzulpenak estaltzen du gabezia, inork konturik hartu gabe. Bide horretatik ere Administrazioaren funtzionamendu sasi-elebidun batera heltzen denez, zentzurik gabe geratzen dira hizkuntza-eskakizunen sistema eta euskara ikasteko deialdiak. Itzulpena euskararen indartze soziala ekiditeko baliatzen dute administrazio-organismoek (Manjon, 2008: 60-61).

Egoera hori, jakina, Osakidetzako Euskara Planaren ebaluazioan ere atzemango dugu. Testu elebidunen ekoizpena itzultzaile baten eskuetan utzita, goitik behera huts egiten du langileek eurek testua nolabait sortu behar dutenean, oso oinarrizkoa bada ere, hala nola inprimaki bat euskaraz be-

te, esate baterako, data euskaraz jarritz. Horregatik, langileek sortutako kartelak —ordenagailuz egin eta plastifikatuta esekitzen diren horiek— ia beti erdaraz aurkituko ditugu, eta horrelaxe agertuko zaizkigu zerbitzu eta zentroetako barruko telefono-gidak, ordutegiak eta antzekoak. Jakina, herritarrentzako testuak izaten dira itzulpen-ahaleginaren xedea, ez hainbeste euskaldunen eskubideen amoreagatik, nola baita agintariek eta politikariek biziki maite duten marketingatik, eta noski, arauari zor zaion errespetuagatik.¹³

Normalizazio-planaren errealitate soziala beste datu batek ere erakusten du: medikuen jarduera eremura hurreratu ahal behera doa testu elebidunen ekoizpena, baita itzulpen bidezkoa ere. Ebaluazio-txostenak dioenez, unitate asistentzialetan nabarmenki egiten du behera testu elebidunen ehunekoak, are gehiago arreta espezializatuan. Hori horrela izanik, erakundearen irudiari lotutako testugintza da gehien zaintzen dena: errotuluak, logoak, argitarapen nagusiak... Beraz, irudia da garrantzitsuena, euskararen erabilera sinbolikoa. Garrantzia du, noski, estatusari eragiten dion heinean; baina, egunerokoan, elebitasun horrek gutxi eragiten du erabileran.

Testuetan, berriz, ohikoa denez, triskantza izugarriak aurkituko ditugu, euskaldunetikiko begirune eskasa erakusten dituzten inprimakiak, errotuluak, kartelak..., zaharrak eta berriak. Herritar gehientzat balekoak izanik, ez du merezi horretan gastatzea, nahiz eta akats ugariak eta batez ere itzulpen gaiztoek euskaldunak uxatu irakurketatik, eta horrela, hiztun-herri ahularen egoera gaizkitu.

Esan gabe doa, euskal hiztun-herria zenbat eta indartsuago, orduan eta gehiago egiten duela egoerak hobera, Osakidetzan bezala edozein administrazio, herri eta elkartetan ere.

Hizkuntza-eskakizunak

Hizkuntza-eskakizunen sistemaren ondorioak, tamalez, sakonki eztabaidatzeko modukoak dira, agian, ez berezko izaeragatik, nola baita euskara-plan desbideratuotan teorikoki

on-egile dena gaizkile bihurtzen delako. Ez dezagun ahaztu sistema bateko osagarri baten funtzioa sistema osoaren araberakoa dela eta, horrela, osagai berak beste sistema batean esangura eta funtzio oso desberdina izaten duela. Halatan, hizkuntza-eskakizunen sistemak oso funtzio desberdinak izan ditzake plan desberdinetan, teoriarik gauza bera izan arren, alegia, plan batek euskararen normalizazioan aurrera egiten badu edo euskaldunen suspertzea hesitzen badu.

Nolanahi ere, Osakidetzaren adibidearekin jarraituz, espainiar abertzaletasunetik egin izan den kritika nagusitik hasiko naiz: euskararen ezagutza eskatzeak herritarren interesak kaltetzen dituela, sistemaren etorkizuna oztopatuz eta zerbitzuen kalitateari kalte eginez. Kezka handi horien gainean, baieztapen garrantzitsu hau egiten du Osakidetzaren ebaluazio-txostenak:

Hala ere, derrigortasun-data iraungita duen lanpostua lortu ahal izateko, dagokion hizkuntza-eskakizuna egiaztatu beharra dago. Honakoa ez da berez arazoa izan sistema honek; izan ere 2006. urteko lan-eskaintza publikoko lanpostu ia guztiak zegokien hizkuntza-eskakizuna lortua zuten kideek bete zituztelako.

Beste alde batetik, ez dirudi hizkuntza-eskakizunen sistemak Osakidetza profesional sanitarioez hornitzeko ahalmenari kalte egin dionik; izan ere, osasun arloko langilerik ez egotea arazo orokorra baita Osasun Sistema Nazional osoan, eta, gaur gaurkoz ez dago esaterik Euskal Autonomia Erkidegoan gabezia handiagorik dagoenik lanpostu zehatz batzuetarako hizkuntza ofizial biak jakin behar izatearen ondorioz, ez baitago hori egiaztatzen duen azterketa fidagarririk.

Ildo beretik, ez dirudi hizkuntza-eskakizunen sistemak deialdi ezberdinetan hautatutako langileen kalitate profesionalean eragin kaltegarririk izan duenik, eta are gutxiago, fakultatibo sanitario urriko egoera honetan.¹⁴

Horretaz oso bestera, ondoren datuak emanaz frogatzen du langile euskaldunen hautaketak mesede egin diola sistemari, zerbitzu hobea eskain dezaketen langileak aukeratuz, kalitatearen maila altxatzen laguntzen dute eta.

Jakina, hizkuntza-eskakizunen sistema milaka erdaldun euskara ikastera behartu dituenek, ikasketa hori jo izan da

erdaldunek plana dela kausa ordaindu beharreko bide-saritzat. Alta, irudipen hutsetik asko du ikuskera horrek. Estatistikarik ez badago ere, edonork ikusten du aukeraketa-proba masiboak gaindituta lanpostu finkoa lortzen dutenen artean mila asko direla, gehien-gehienak, jatorrizko erdaldunak. Hizkuntza-eskakizunak lehiaketa gogortzen du, noski, baina, normalean, gaitasun, ekimen, esfortzu gehiago egiteko moduan dauden hautagaien alde. Horrela, batez ere erdaldunen arteko lehiari eragiten dio, aukeraketari bere funtzioa betetzen lagunduz, zein baita izangai gaituagoak apalagoetatik bereiztea. Edozelan ere, kontsolamendu eskasa euskaldunentzat.

Bestalde, afera honetan arrantza egiten duten erdara zaleek (Vocentok, Rafael Bengoak, besteak beste) argigarri bi ez dituzte balioesten: batetik, hezkuntza-sistemak herritar guztiei aspalditik eskaintzen diela ikasketak euskaraz edo ele bietan egiteko aukera eta ehun mila batzuek horrela egin dutela azken hogeita bost urteetan; bestetik, uste baino euskaldun gehiago ibiltzen dela hizkuntza-eskakizuna ezin egiaztatuta, eskakizunen edukia ez baita bereziki samurra euskaldun zaharrentzat. Eta, azken finean, zein da lanpostua lortzen duten jatorrizko euskaldunen ehunekoa? Normalizazioaren etsaiek gertakari txikiak hanpatuz sortzen dute komeni zaien diskurtsoa, oso arrakastatsua izan ere, hedabideak eskueran dituztela: *informazio-askatasuna* deritzo.

Hori horrela izanik ere, ez nuke zuzen jokatu aipatuko ez banitu Osakidetza barruan dauden langileek, urtetsuak asko, lanpostuz mugitzeko edo interinitate luzeak gainditzeko dituzten trabak. Berrero ere datu biri erreparatu behar diegu: bat, maila honetan, hizkuntza-eskakizunen sistemak ia hein berean oztopatzen ditu erdaldun eta euskaldunen asmoak; bi, langile batek ere ez du lanpostua galdu, ezta lanpostutik gogoz kontra mugitua izan, euskararen ezagutza derrigorrezkoa delako eskakizuna egiaztatuta ez edukitzeagatik. Horretaz oso bestera, batzuentzat abagunea izan da nahi zuten lanpostu-aldaketa egiteko.¹⁵

Atalaren hasieran aurreratu dut ez daukadala eragozpen teorikorik hizkuntza-eskakizunen sistemari dagokionez, baina, hala ere, teoriaren aplikazioak, kasuan-kasuan egokia izan dadin, ezinbestean koherentea izan behar du sistema-ekin. Eta horixe da gertatzen ez dena, ez Osakidetzan ez administrazio askotan. Ebaluazio-txostenak dioenez, Euskara Planaren xedeak dira hizkuntza-eskakizunen sistemaren sostengua, Osakidetzaren kasuan, euskararen erabilera areagotuz zerbitzuaren kalitatea hobetzea eta herritarren eskubideak bermatzea, harik eta Osakidetzaren jarduera guztietara arian-arian erabilera hedatu arte. Aitzitik, plan errealeko xedeak beste batzuk direnez, albo-ondorio larriak gertatzen dira eskakizunek eskuratutako onura batzuen ondoan: euskara pixka bat ikasi orduko berehala ahaztu duten hamaika euskara-agiridun izatea, nekez azal daitezkeen eragozpenak langileen ibilbide profesionalean jartzea, agiria edukita euskaraz egiteko beharrik ez dagoela kultura arrunt bihurtzea, euskararen izenean dirua xahutzea. Eta labur esanda, euskara-planak itxura hutsa direla, batzuentzat kaltegarriak euskaldunentzat onuragarriak izan gabe. Askoren ahotan, gai ideologiko garbia, alderdikeria.¹⁶

Bestalde, baliteke hizkuntza-eskakizunen edukia ere egokia ez izatea. Administrazioak gehiegi razionalizatu du sistema, eta hasieran esan dudan bezala, arrazoiak desberdintasuna gorrotatzen du. Hizkuntza-eskakizunak Administrazioako lan-jardueraren berezitasunei erantzuteko sortu zirenez, ulertzen zen edukiaren aldetik egokituak izan behar zirela, bestela EGArekin nahikoa izango baitzen. Horregatik, Hezkuntza eta Ertzaintza sistematik kanpo zeudela, Jaurlearitzak ekidin nahi izan zuen Osakidetzak bere bidea egitea. Horrela, Kultura Sailak eta Osasun Sailak Administrazioako sistema ezartzea erabaki zuten osasun-zerbitzuen arloan ere, nahiz eta osasun-jarduera mundu administratibotik lekutan egon. Arrazoa totalitarioa da: bat zenbakia maite du.

Era berean, bigarren eskakizuna ezarri zuten langile gehien-gehientzat. Eskakizun horren ahozko maila gutxie-

gi da lanbide askorentzat, non eta jatorrizko euskaldunak ez diren, eta aitzitik, idatzizko maila gehiegizkoa izaten da beste lanbide askorentzat, hala nola zeladore era erizaintzako laguntzaileentzat.

Nire aburuz, Osakidetzak badu gorputz nahikorik bere sistema izateko, jardueren arabera, nahiz kanpoko eske- ma razionalizatzaile batzuekin bat ez etorri, une honetan, ezagutza-maila desberdinen egiaztapena homologatzen duen Europako markoarekin edo euskaltegien programekin. Sistemok Osakidetzaren premietara makurtu behar lirateke eta ez alderantziz. Iruditzen zait, eskuarki, euskararen normalizazioa zinez bilatzen duten planek aniztasuna eta malgutasuna gehiago beharko dituztela ezen ez goitiko antolakuntza orokor koherenteak.

Prestakuntza

Hizkuntza-eskakizunen gaiak artez garamatza prestakuntzaren eremura. Ebaluazioak adar biko zalantza bat mahairatzen du, hizkuntza-eskakizunen edukiei buruzkoa eta Osakidetzako langileei euskara ikasteko eskaintzen zaizkien ikasketa-eredu eta moduluen gainekoa, langileen batez besteko adina dela, lanaldiak direla, jarduera-motak direla, librazioen iraupena dela.

Osakidetzaren berezko hizkuntza-eskakizunen sistema batez hornituko balute, agian berezko ikaskuntza-curriculum bat behar luke, eta baliteke hein batean irakaskuntza-entitate bereziak ere behar izatea. Izan ere, teknikari batzuk Osakidetzako normalizazioari buruz gogoeta egiten hasi ginenean IRALE-ren moduko bat antolatzeke aukera izan genuen ideien artean, baina Zuzendaritzak berehala eta erabat baztertu zuen. Dena dela, sakonago aztertu gabe ezin dugu baieztatu, zenbait egokitzapen eginda, euskaltegien sareak ezin horni lezakeenik osasun-arlo publikoa irakaskuntza-sistema berezko batez.

Gaiari behar bezala heltzeko, nago ikuspegi orokorrago bat behar dugula. Konstatazio batez has gaitezten: langileen

ikasketa-prozesua lan-prozesutik guztiz kanpo burutzen da, halako moduan non langile euskaldundu berriak lanpostura heltzen denean beste prestakuntza mota bat behar izaten baitu, aldez motibatzeke, aldez beldurra kentzeko, aldez ezagutza egokitua bereganatzeko. Trebakuntza deritzo adabaki horri. Afera hori bakarrik balitz, gaitzerdi, zeren, gainera, lantegitik kanpo ez ezik, euskal kultura eta herri-erreferentzia orotatik landa ere egiten baitu ikasketa hori (Odriozola, 1998: 69-78). Hortaz, euskara abstrakzio huts batean ikasten da, kultur eta erabilera-testuinguru barik, baina erdal munduaz inguratuta. Prestakuntza-eredu hori zail da funtzionatzen. Arazoa makala ez denez, konponbi-deak ere ez dira osoak izango, kasurik onenean ere.

Aurrera segi aurretik komeni da kontzeptuzko arazo bat eztabaidatzea, tradizio luzea eta aitaponteko itzaltsua dituen: erdaldun baten ikasketa-prozesuak motibazioa → ezagutza → erabilera kateari jarraitzen diola. Haatik, logika huts batetik haratago, ez dirudi erabilera ezagutzaren atzetik datorrenik, hizkuntzaren ikasketa erabilerari hertsiki lotuta dago eta. Begi-bistan dago euskaltegiaren hormen artean bereizezinak direla, baita gizartean bertan ere. Salbuespenak dira euskara euskaltegian ikasi eta ondoren lagunartean, sendian, auzoan..., erabiltzen hasten direnak, euskaltzale sutsu batzuk baino ez. Euskaltegiaren eta gizartearen artean eten hori gertatzen denean —eta hori da ohikoa—, euskaldunik ez da sortzen. Erabileraren etena euskal gizarte eta, beraz, kulturarekiko etena da.

Horiek horrela, nire aburuz, euskara-plan batek, euskararen normalizazioari begira eragingarria izateko, ikaskuntza-erabilera binomio hautsezin hori lerro estrategiko nagusien artean kokatu behar du. Erabilera errealetik eta euskal hiztun-herritik abiatu ezik euskalduntze-prozesurik ez da izango, euskaldun berria ez baita euskal gizarteko —eta lantegiko— kide bihurtuko. Nola izango da hizkuntza bateko hiztuna hizkuntza horren hiztunen taldean sozializatuta ez badago? Eta, zertzeladak zertzelada, oinarri berak balio du adminis-

trazioetako planetarako: euskaldun-gai berriak, eta euskaldun ahotsa berreskuratu behar duen euskaldunak, euskaldundu ahala, euskaldunen artean bilatu behar du tokia, euskaldunen sarean, edo gutxienez gune euskaldun baten inguruan. Hori horrela ez bada, agiridunak bakarrik izango ditugu, euskaraz egiteari uko egiten diotenak, baita herritar euskaldunak telefonoz edo zuzenki Administrazioa bertaraten direnean ere. Garaitzak, izatekotan, pirrikoak izango dira, esfortzu handiz lortutakoa laster aienatuko baita, presioa jaitsi bezain fite.

Horregatik, ebaluazio-txostenak dioenez, langileen prestakuntza iraunkorrek eta trebakuntzak izan behar dute lehenetasuna, baina ez adabaki bezala, ez trebakuntzaren kasuan behintzat. Ikasketa-prozesua trebakuntzarekin batera gauzatu behar da, ahal den neurrian, langilearen berezko kokapen edo unitatean, antolakuntza berezi baten bidez edo euskaltegia lantokira ekarrita. Gaitasuna erdi galduta daukan langile agiriduna —hizkuntza-eskakizuna egiaztatuta daukana— modu berean euskaldunduko litzateke.¹⁷

Erronka handia, konplexua eta zaila, baina euskalduntzearen neurrikoa. Ondorioa hau da: ikasketa- eta hizkuntza-eskakizunen sistema premisa horietatik pentsatu eta eratu behar da, euskaldunak ugaritzeko xedeari begira. Utopiko samarra irudi lezake, baina ez da gutxiago euskara-planei eskatzen dieguna. Oso administrazio gutxi egongo dira prest ildo horretatik abiatzeko, eta Administrazio Orokorra inolaz ere ez. Azalpena, euskaldungoa berrindartzeko erakusten duten interes eskasa edo prestakuntza mota horren kostu handia ez ezik, Administrazioaren izaera razionalista ere bada, ikusker horrek debekatzen diolako eskema bakar batera murrizten ez den oro. Arrazoiaren azken xedea bat zenbakia da beti.

Eremu malkar horretan, eragile sozialek, apika, normalizazioaren sustatzaile bakarrak izango direnez, badute lanik: ahaleginak egin beharko dituzte erakundeko euskaldunen taldeak (komunikazio-zirkuluak...) trebakuntzarako tresna ere izan daitezen, zeren talde horiei esker, langile euskaldu-

nek etengabeko harremana izan baitezakete euskara ikasten ari direnekin. Izan ere, komunikazio-talde edo zirkuluek plangintzaren ardatza izan behar dute. Administrazioak horrelako antolakuntzarik onartzen ez badu —gehienetan hori gertatuko da— taldeak eragile sozialek berek sortu behar dituzte.

Sindikatuak planean

Sindikatuetan, abertzaleak izanik ere, euskaldunak ez dira nagusi, kopuru eta portzentajeak alde batera utzita. Alderdietan berdintsu geratzen da. Euskaldunek badute lanik parte hartzen duten elkarteetan bere egoera *normalizatzen*. Orobat, sindikatuak oso ikuspegi okerra izaten dute euskara-planei buruz, neurri batean aurrekoaren ondorioz. Bitxia badirudi ere, sarritan, ideia nagusietan bat etortzen dira Administrazioako agintariekin: euskara-planen muintzat jotzen dituzte hizkuntza-eskakizunak, derrigortasun-datak, hizkuntza-eskakizunen egiaztapenak eta ikastaroak (liberazioak). Eztabaidak kuantitatiboak izaten dira, ez kualitatiboak. Ikuskera hori normalizaziotik urrun dago oso. Horregatik, lehenengo eta behin saioak egin behar dira sindikatuak normalizazioa zertan den ikus dezaten.

Ez da harritzekoa euskararen erabilera eskasa sindikatu eta pertsonaleko zuzendaritzen harremanetan, ahozkoa batez ere, ebaluazioak erakutsi duenez. Beraz, txostenak proposatzen duenez, ez legoke batere txarto sindikatuak, konpromisoak hartuz, erabilera-itunak izenpetuko balituzte erakunde guztietan pertsonaleko zuzendaritzekin dituzten harremanak euskalduntzeko joateko.

Guztiatik ere, ezin uka daiteke, eragozpenak eragozpen, euskaldunak sindikatuetan izan dezaketela indar gehien. Horregatik, euskaltzaleek sindikatuak modu egokian mugiarazi behar lituzkete, garrantzi handikoak izan daitezkeelako Administrazioan euskara-erabilera normalizatze alde-
ra. Lehenengo pausoa sindikatuetakoa euskaldunei normali-

zazioa ulertaraztea da, eta pauso hori emateaz batera, sindikatuan bertan eragile sozial bilakatzea.

Azken hitza

Artikulu honen hasieran baieztatu dut hizkuntza-normalizazioa luze-zabal ulertzeko testuinguru konplexuago batean kokatu behar dela. Orobat, esan dut hizkuntzaren ordezkatzeko-prozesua eta biziberritzea hiztun-herriaren botere-galtze eta berreskuratzean datzala, argi edukita boterea ubikua, eraginkorra eta konplexua dela, hots, alde soziopolitiko, sozioekonomikoa eta soziokulturala dituen zerbait. Euskal hiztun-herria, nonahi dagoen botere soziopolitiko, sozioekonomiko eta soziokultural baten gertakaria da. Hizkuntza-jarduera, hitza, erkidegoaren boterezko agerpen linguistikoa da, haren *logos*-indarraren azalpena, zentzu zabalean, mundua berbaz eraikitzeke modua (Wittgenstein, 1990: 123-124), munduaren berbazko materializazioa, haren pentsamendua. Gutxienez, euskaltzaleek argi eduki behar lukete, lankidetzak garrantzia handia izanagatik ere, mundu oro botere-lehiaketa batean sartuta dagoenez, eskuarki, euskaldunek eurek, lehiatuz, jorratu beharko dutela bere normalizazioaren bidea, alegia, hiztun-herria berreraiki, bizirik irauteko, boterearen alde guztiak gutxienerako proportzio batean berreskuratuz.

Gutxiengo bat gara, eta ahula. Gutxiagotze-prozesuak aurrera jarraitzen du. Iraultza burgesaren ondorioz, kapitalismoak desagertzeko arriskuan jarri gaitu, razionalizatu baititu indar produktiboak, merkatuak, ekoizpena eta horiei eusten dieten sistemak, politikoak, kulturalak, linguistikoak. Garapen burgesa globalizazio bat izan da. Orain, globalizazio hori aldi oligopolikora heldu da. Globalizazioaren fase honetan gure botere apur hori ere gal genezake, are gehiago, galtzeko bidean gaude, berezkoa baitu botere-sareak handitzea, zabaltzea, deslokalizatzea, hitz batean, botere-guneak urruntzea eta harremanak abstraktuagoak bilakatzea. Hortaz, he-

rriek gero eta kontrol txikiagoa dute bere bizitza erabakitzen duten gaietan. Galera hori, ordea, ez du beste herri-eraikuntza batek ordeztzen: mundu mailako erkidegoa, *Gizateria*, gure eldarnioetatik bat. Globalizazioa dekadentea da (Manjon, 2010). Alta, herriak eraitsi arren, globalizazioaren lehenengo hizkuntza-efektua hiztun-herri ahulek indartsuekiko duten mendekotasuna areagotzea da (Fishman, 2001).

Ataka horretan, nire aburuz, euskal hiztun-herriari aukera bakarra geratzen zaio: uholde berdintzaileari buru egin eta herrien biziraupena ziurtatzen duen beste zibilizazio baterantz hurbilduz joatea. Bide horretan lankidetzak eta alianztzak egon daitezke, baiki, gatazka; berriz, ezin izango da saihestu. Baikor izateko asmoz, esan dezadan kapitalismo oligopolikoa ez dela betirako eta agortze-zantzuak erakusten hasi dela; baina, guri dagokigunez, nahitaezkoa izango da euskal hiztun-herriak, autonomiaz, bere kontzientzia politikoa garatzea. Kontzientzia hori oinarrian, aitzindariak eskueran dauden tresnak eta abaguneak baliatu beharko dituzte. Administrazioetako euskara-planak aukera bat dira, jokatzeke eremu bat, baina tolesgabeak izan gabe, gehiengotan gutxi konponduko baitute.

Nolanahi ere, euskaldunok gara giltzarria, ez ekimen instituzionalak. Normalizazioa euskaldunok kudeatzen ez badugu inork ez du gugatik egingo, inork ez du eskuzabal bere boterea gurekin partekatuko. Errealitateak, neuk ikusten dudana modura, autokudeaketa eskatzen du. Horiek horrela, nire irudiko baliagarriak izan daitezkeen ideia operatibo batzuk laburtuko ditut:

- Euskal hiztun-herriak kontzientzia politikoa garatu eta euskal nazio izateko bidean jarri behar luke bere burua. Izan ere, esanak esan, kontzientzia politiko txikia du. Euskaldunen kontzientziak ez du autonomia nahikorik. Abertzaletasun orokorrak azpiratuta daukanez, ikuspegi lausoa du, ez du bere burua argi ikusten. Teoria politikoak luze-zabal erakutsi duenez (Zabalo, 2000), abertzaletasunak ez du hizkuntza nazionala ezinbesteko, beste

euskarri batzuk baititu. Abertzaletasunak, eskuarki, euskaldunak erreferentzia sinboliko gisa erabiltzen ditu, baina ez du bat egiten euskaldunen interesekin. Hori da euskaldunek atzeman behar duten errealitatearen alde erabakigarri bat.

- Kontzientzia nazionala, autonomia eta autokudeaketa garatzerakoan, euskaldunok ideologia hegemonikoari legitimitatea kenduz joan behar genuke, bestela harrapatuta geratuko baikara haren atzaparretan. Balio nagusiak gaintitzen edo birformulatzen hasi behar da (demokrazia, giza eskubideak, askatasuna, kultur aniztasuna...), irauteko beharrezko zaigun edukia emanaz. Gogoeta eta aitzindaritzaren intelektuala behar da horretarako, baina batez ere ideologia hegemonikoaren mitoei mozorroa kendu behar zaie eta ideologia dela argi ikusi.
- Ekologismoa, deshazkundera..., mota horretako mugimenduak eta teoriak, euskal normalizazioaren bidelagun izan daitezke, botere ekonomikoa, politikoa, kulturala eskualdeari itzultzearen alde egiten duten heinean, baina ez da horregatik pentsatu behar interes eta balio guztiak partekatzen direnik.
- Hizkuntza-politikek, fidatzeko modukoak izateko, oinarritzko politika jakin batzuekin batera etorri behar dute, oinarri materialak jarri behar baitituzte euskararen erabilera sustatzen duten bizimoduak hezurmamitzeko. Oinarritzko politika horiek kultur aldaketa sakona eragin ordez aurreko bidea sakontzen jarraitzen badute, hizkuntza-politika ezdeusa izango da, asmo onak gorabehera. Lehengo lepotik burua. Ildo beretik, euskaldunen botere linguistikoa indartzen ez duten euskara-planak ez dira fidagarriak, alegia, euskaldunak hizkuntza-aldaketaren ardatz hartzen ez dituztenak.
- Administrazio-planen testuinguruan edo horrelakorik gabe, euskaldunak izaki sozial bihurtzea da funtsa, euskaldunen presentziak, botere baten agerpena denez, beste botere guztiak baldintzatzen dituelako, zuzendaritza,

erdiko arduradunak, sindikatuak, langile erdaldunak. Beraz, ezinbestekoa da batzordeak, komunikazio zirkuluak..., antolatzea.

- Normalizazioak euskaldun-gune baten inguruan baka-rik egin dezake aurrera —Txepetxen *gune sinbolikoa*, nahiago baduzu—, bestela, normalizazio-neurriak abstrakzioan galduko dira. Hizkuntza-eskakizunen sistemak eta euskalduntzeak huts egiten dute, eta alferrik egongo dira geroan ere, non eta ez diren euskaldunen gunearekin lotzen. Inguru euskaldunetan baliteke langilearen gune horrekiko lotura erakundetik kanpo egotea, herrian, auzoan... Horrelakoetan, erakundeko gunea garrantzitsua bada ere, ez da ezinbestekoa izango. Ordea, Euskal Herriko egoera gehienetan, erakundeko euskaldunen guneak ez du ordezkorik izango. Nolanahi ere, normalki, arrakastaren neurria gune indartze horren hedapenak emango du.
- Xedea, agintariek oso jarrera ona dutenean (UEMAko herrietan kasu), euskara-planen *kudeaketa partekatua* da; jarrera epela edo txarra dutenean, aldiz, *autokudeaketa*. Erdal botereek euskara-planik egin ez edo eginda-koak bultzatzen ez dituztenean, tokian tokiko euskaldunen taldeak bere gain hartu beharko ditu eginbehar guztiak: erabilera-irizpideak zabaldu langileen artean, partaidetza-taldeak antolatu, langile euskaldunak herritarren aurrean identifikatzeko moduak, trebakuntza-taldeak... Eskarmentuak erakutsi digu agintari epelek sustatutako planetan helburuak itxuraz baino ez direla erdiesten, sinbolismotik haratago ez doan neurrian, edo kasurik onenean, oso maila apalean. Saiatuz gero, horrenbeste behintzat geuk ere lor dezakegu.
- Euskal guneen dinamika ez litzateke laneko gaietara bakarrik mugatu behar. Oso baliotsua izan daiteke dinamika hori euskal kulturaren eremuarekin lotzea, hau da, normalizazioa gizarte-kulturazko testuinguruan kokatzea; bestela, euskalduntzea abstrakzioan galtzeko arrisku bizian egongo da, erdal mundu material batek ingu-

ratuta. Kultur jarduera modu bitara bideratu liteke: bate-tik, erakundetik kanpoko ekimenen berri emanez eta haiekiko esteka bilatuz; bestetik, erakundean bertan euskal kultur dinamika bat sortuz. Erdal interesen arabera-ko planek euskaldunekiko etena bermatzen dute.

- Normalizazioa eraikitzekeo prozesuan berezko aliatuak aurkitu eta bildu behar dira, laguntza eta babesa eman ditzaten: UEMA, Kontseilua, zenbait sindikatu, euskara-elkarteak, zenbait alderditako militante edo ordezkariak, herrietako hedabideak, zenbait zinegotzi... Egin beharreko lan bat, Euskal Herri mailakoa eta erakunde ba-koitzaren esparrukoa: aliatu horiei normalizazioaren izaera zein den ulertaraztea, haiekin estrategia egokiak argitzea, lehenetsunak zehaztea... Hezkuntza-lan handia dago egiteko. Mahai bat eratu behar litzateke hori guztia aztertzeke. Hala ere, hainbat kasutan baliteke lehenengo pausoa, edo aldi berekoa, euskaldunek elkarte horietako batzuetan bere gunea eratzea izatea, norbait izan daitezen, sindikatuen kasuan batez ere.

Ondorio orokor gisa, esango dut, nire iritziz, euskara-pla-nen gaineko sinestea alboratu behar genukeela, eta euskara-planak ardatz ez dituen pentsamendu-lerro berri batera hasiera eman. Orain arteko xalotasuna gaindituta, euskal hiz-tun-herriak hainbat arlotan bere burua kudeatzera jo behar luke, nahiz maila sozio-politikoan, nahiz maila sozio-kultu-ralean, nahiz maila sozio-ekonomikoan. Horrela, gomutan hartu behar genuke, funtsean, boterearen arazoa dugula au-rrean, eta halatan, ez dela nahikoa agintariak alde eduki-tzea, baina, orobat, kontra egotea ere ez dela eragozpena, boterea izari anitzekoa, nonahikoa, eraikitzailea eta, aldi be-rean, menderatzailea delako.¶

1. Osakidetzako Euskara Zerbitzu orokorrak egindako ebaluazio-txostenak partzialki eta manipulaturata argia ikusi zuen filtrazio baten bidez, *El Mundo* egunkariaren eskutik, hilabete asko Osasun Saileko arduradunen kuxan gordeta egon eta gero. Ondoren, dokumentua libre zebilela, berriro azaldu zen komunikabideetan, *Berrian* oraingoan, ebaluazioaren mamia eta zentzua ondo transmititzen zuen dossier bikain baten eskutik. Horiek horrela, Osakidetzako Zuzendaritzak eta Osasun Saileko agintariak behartuta ikusi zuten bere burua ebaluazio-txostena eragile sozialei aurkeztera, nahiz sindikatuei nahiz Legebiltzarreko alderdiei, azken kasuan bertoko alderdiek hala eskatuta.
2. Boterearen adiera hori klasikoa da. Aristotelesentzat, beharrezkoa da, ekintzarekin batera, gutxiago eraturako entitateetatik eratuagoetara igarotzea ulertzeko. Locke eta Hamiltonek duten boterearen nozioak jarduerarena biltzen du. Haien ustez, boterea edo indarra, aktiboa denean, zerbait egiteko ahalmena da, ekintza bat egitekoa. Boterea, zerbait egiteko ahalmena. Ikuspegi batetik, indarrarekin berdindu daiteke. Nahia, adibidez, potentzia aktibo bat da (Ferrater, 2004: 2.865).
3. Funtzioen galera kultu eta formalenetatik hasten da, jende aurreko funtzio gehienak galtzen dira gero eta, azkenik, familia barruko eta egunero-ko bizitzaren funtzioetara mugatuta geratzen da. Txirrotze hori *goitik* badator ere, ez dago kontraesanik antropologo askok deskribaturako egitate honekin: ia desagertu den hizkuntza batek errituzko funtzio estereotipatueta iraun dezake, hala nola tradiziozko kantetan eta kondairetan, ototzetan, konjurueta, atsotitzetan...
Azken buruan, funtzio- eta erabilera-galerarekin lotuta, hizkuntza ahulak osagai linguistikokoak galtzen ditu, nahiz erabiltzeari uzten zaiolako nahiz hizkuntza indartsuaz ordezkatzeko direlako. Galerok sistema fonetikoan eta morfosintaktikoan ere izan dezakete eragina, baina sisteman (lexikoan) geratzen dira lehenago eta indar handienaz. Mailegu eta kalkoen inbasioa da lehenengo sintoma, hizkuntza ahul dagoela eta ordezkatzeko-prozesua nola-ko intentsitatez gertatzen ari den erakusten duena (Siguan, 2001: 262-263).
4. Ideologia ahulen garaian gaude, hots, boterearen arazoari itzuri egin nahi diotenak, bereziki, botere politikoari dagokionez. Ideologiok, funtsean, aldarrikapenak gorabehera, kontsolamendu bidez gizabanakoari bizitza eramangarriago egin nahi diote. Ideologia ahuletatik, intelektualek, eta administrazioek, sasi konponbide idealistak proposatzen dituzte. Ideologia ahulen paradisuari, global-neoliberalak pentsamendua bere ezabatze-ko eskatzen digu: zeure bizitza izan, alegia ekoiztu eta kontsumitu. Gobernua, boteredun elkarte, batzorde, nazioarteko erakunderen ikuspegi nagusia. Eta, jakina, lantegitik kalera derrigorrez, gaztelania nahitaez eta euskara askatasunez.
5. Autore horien ekarpenak balio handikoak dira, eta gehien-gehienok haien ikasle eta jarraitzaileak gara. Arazoa ez da haien ekarpena, gure erabilera desegokia baizik, eta, horretan, pentsatzea teoria horiek aplikatuz normalizazioa erdietsiko dugula. Txepetxen ikasketa teoria kasu, nire irudiko, ondo dago faktore desberdinek ikasketa-motetan duten pisua kontuan

- hartzeko, baina, azken finean, planifikatzaileak gutxi konponduko du erdaldunek hasiera batean motibazio handia behar dutela esanda.
6. Fishmanek esandakoak gaurko gure garapen-eredura hurbiltzen ahalegindu naiz *Bat* aldizkariko artikulua batean (Manjon, 2009).
  7. Gogoratu Ockham-en arau metodologikoa, *Ockham-en labaina* delakoa: teoria bik, baldintza beretan, ondorio berak badituzte, bietatik sinpleenak du aukera gehiago zuzena izateko.
  8. Bada subjekturik? Friedrich Nietzschek, beste filosofo batzuen antzera, kolokan jarri zuen subjektuaren existentzia bera. Ondoren, estrukturalistek ere izate hori ukatu dute, eta gaur egun hainbat dira ikuspegi bertsua erakusten duten pentsalariak. Zientziaren ideia batzuk ere ez dabilta hortik urrun. Beraz, ez dezagun pentsa agintari, teknikari, intelektual batetik dioenak, zintzotasun osoz esanda ere, bere asmoa, xedea, pentsamen-dua erakusten dituenik. Nietzschek argudioak, esate baterako, *Más allá del bien y del mal* liburuan aurki ditzakegu, 16, 17, 20 eta 54 ataletan bereziki. Haren ustez, «nia» eta subjektu oro adimenaren ariketa bateratzailerik bat baizik ez da, gramatikazko adierazpen bat duena: «Beste garai batean, hain zuzen, ariman sinesten zuten, eta era berean gramatika eta gramatikaren subjektuan: «nik» baldintza da, eta «pentsatzen dut» predikatua eta baldintzatua —pentsatze-jarduerak kausa bat eskatzen du, eta subjektua *pentsatu behar* da kausa bezala. Ondoren, miresteko moduko nekaezintasun eta maltzurkeria batez, ahaleginak egin ziren sare horretatik irteteko, ea egia kontrakoa zen: «pentsatzen dut», baldintza, «nik», baldintzatua; «ni», beraz, pentsatzeak berak *egindako* sintesi bat. Sakonean, Kantek frogatu nahi izan zuen subjektutik abiatuta ezin dela subjektua frogatu —ezta osagarria ere» (85-86).
  9. Eta, oro har, horrela da: euskara-plan gehienak, ideologia bereizketa batzuk gorabehera (espainiar/euskal nazionalistak, edo abertzaleak), erdal munduko zenbait zor eta irudikapeni erantzuten diote. Zor eta espektatiba horiek modako diskurtso batzuen arabekoak dira, gai honetan ere pentsamendu korronte jakinek agintzen baitute, balio legitimo batzuk —kultur aniztasuna, eskubide indibidualak, jatorriasuna, gutxiengoekiko errespetua— aldarrikatzen dituztenek hain zuzen. Abstrakzio horiek ideologia bakoitzak bere baldintzen arabera mamitu eta txertatzen ditu darabilen balio-sisteman. Alta, baliook, mundu ideal batekoak izanik, bigarren mailako erreferentziak besterik ez dira, eta maila sinbolikoan haiei ordaindu beharreko kanona ordainduta, mundu errealek berdintsu jarrai dezake. Lehengo lepotik burua.
  10. Gomutan hartu Osakidetzako Giza Baliabideetako Zuzendaritza dela aginte txikiena duena. Lerro hierarkikoan, Osasun Sailak biltzen du, alde handiz, botere gehiena; ondoren Osakidetzako Zuzendaritza Nagusia dator, eta Asistentzia Sanitarioko Zuzendaritzak (bere zuzendariordetzekin) jarraitzen dio; gero Kudeaketa Ekonomikoko Zuzendaritza dago; azkenik, aurreko guztien zerbitzura, Giza Baliabideetakoa. Eskema bera errepikatzen da Osakidetzaren osatzen duten gainerako hogeita bederatzirekudeetan (ospitaleak, lehen mailako atentzio eskualdeak, alegia, osasun-zentroak

—«anbulatorioak» herri-hizketan— eta kontsultategiak bere baitan biltzen dituzten egiturak).

11. Ebaluazioak aipatzen dituen batzuk hona ekarrita: 1) Euskaraz arreta emateko gaitasuna duten langileak identifikatuta egotea. 2) Herritarrek Osakidetzarekin dituzten harremanetan nahiago duten hizkuntzaren erregistroa. 3) Osasun-zentroetako medikuek herritarrei ematen dizkieten informazio- eta gomendio-orri edo tratamenduak euskaraz egotea. 4) Arreta espezializatuan eta lehen mailakoan, arloko agintaritzatza bat eratzea planen garapena ziurtatzeko (jarraipen-batzordeak).

Erabilera-irizpideak ere ezarri gabe geratu dira. Oro har, erdipurdiko banaketa bat egin da lehenetsun unitateetan, eta ez da ezer egin bestelakoetan. Horrela, irizpideen betetze-maila langile euskaldunen berezko jarreraren mendean geratu da, inguru soziolinguistikoak baldintzatuta. Zenbat eta euskaldunago izan, orduan eta erabilera handiagoa. Horretarako irizpide handirik ere ez zen behar.

12. Gogoratu Rafael Bengoa Osasun Sailburuaren aurreko Donostia eta Gurrutietako ospitaleei buruz nabilela.
13. Egun toki nagusia hartzen ari diren webguneak ditugu adibide ona, herritarrekiko informazio-iturri nagusia bihurtzeko bidean daude eta. Webgune askotan euskaraz nabigatzea zaila da, eta informazio gutxi dute euskaraz. Webgunea lantzen duten teknikariak ez dira gai testuak hizkuntza ofizial biekini jarduteko, eta horrexek erakusten du arduradunek euskaren normalizazioaren aurrean benetan nolako jarrera daukaten: errepara diezaiogun webgunez eta intranetaz arduratzen direnak zein irizpiderekin aukeratu edo kontratatatu dituzten, euskara maila gutxitan hartzen baitute kontuan, jakinda webguneak euskaraz modu duin batean nekez funtzionatuko duela baldin eta elikatzen dutenek euskarazko gaitasun nahikorik ez badute.

14. Gaiaren garrantziagatik, zilegi bekit testu osoa hona ekartzeara:

«Ildo beretik, ez dirudi hizkuntza-eskakizunen sistemak deialdi ezberdinetan hautatutako langileen kalitate profesionalean eragin kaltegarririk izan duenik, eta are gutxiago, fakultatibo sanitario urriko egoera honetan. 2006. urteko hautatze-prozesuko «Familiako medikua» kategoria erreferentzia gisa hartzen badugu, ikus dezakegunez, kategoria honetako puntuazioa 176 puntukoa zen guztira: hain zuzen ere, oposizioaldiak 100 puntuko balioa zeukan (%56,8) eta lehiaketaldiak (merituak), berriz, 76 puntukoa (%43,2). Bigarren fase honetan, 40 puntu lan-esperientziari zegozkion, lehiaketa osoaren %52,63 alegia, eta 20 puntu, lehiaketaldiaren %26,31, prestakuntza, irakaskuntza eta ikerkuntzari. Euskararen hizkuntza-eskakizunak 16 puntuko balioa zeukan, lehiaketaldi osoko %21,05, prozesu osoan gehienez lor zitekeenaren %9 alegia.

Hortaz, oposizioaldia eta lan-esperientzia dira arlorik erabakigarrienak, eta baita prestakuntzan maila ona izatea ere. Lan-esperientziak eta prestakuntza osagarriak hautatze-prozesuko merituen %80 osatzen dute. Hori dela-eta, euskara jakitea erabakigarria izan daiteke langileak hautatzeko, baina betiere lehenengo eta behin, oposizioaldia emaitza ona lor-

tuta gainditzen bada eta antzinasun eta prestakuntza osagarrian maila egokia izanez gero.

Horrela bada, euskara jakitea izangai egokienak hautatzeko lagungarri gertatu da; hau da, esperientzia eta ezagupenetan maila ona izanik, herri-tarrek osasun-zerbitzu kalitatezkoa eta elebiduna jasotzeko duten eskubidea kontuan hartuta, herri-aginteei betebeharrak horretan gehien lagunduko dietenak lortzen lagutzen du. Izan ere, 67/2003 Dekretuak Osakidetza-zako profesionalen eta paziente eta erabiltzaileen arteko komunikazioak duen garrantzia azpimarratzen du, eta, azken batean, hizkuntza bera erabiltzeak duen garrantzia asistentziaren kalitatean.

Hau horrela izanik, euskara ezagutzea lehiaketako atal orokor bilakatu da, eta ezin da alderatu beste atal batzuetan aintzat hartu diren baldintza espezifikoekin, ikerkuntza eta ezagupen osagarriak lotuta baitaude horiek, ez dutelako lotura zuzenik hizkuntza-eskubideak babestearekin eta kalitatezko asistentzia jasotzeko eskubidearekin.

Dena dela ere, berez euskara jakitea erabakigarria izango da benetan hain teknikoak eta espezializatuak ez diren kategorian masiboetan, lanpostu ugari hamarren gutxiko tartean ebazten direlako».

15. Beraz, araudiak aukera ematen badu ere lanpostuaren betekizun hori betetzen ez duen langilea behartuta lanpostutik mugitzeko, ez da horrelakorik egin. Eta ez da horrela izan batzuetan euskaldunen hizkuntza-eskubideak babesteko premia hori ez delako egon. Hizkuntza-eskakizunaren derrigortasun-data igarota lanpostutik kendu eta baldintza hori ez duen bete gabeko beste lanpostu batera mugiarazteko aukera 86/1997 Dekretuaren 44. artikulua aurreikusten du, eta osagarri bezala aplikagarria da Osakidetzan ere, 67/2003 Dekretuaren laugarren xedapen gehigarriak ezartzen duenez.
16. Benetako normalizazio-plan batean hizkuntza-eskakizun nahitaezkoek guztiz integratuta egon behar lukete erabilera sustatzen ari diren unitateetan eta erakundearen dinamika egoki batean, ebaluazio-txostenak laburtzen duen modura: «Beraz, oinarritzkoa da helburuak lorgarriak izatea, baina baita Erakundeak bere baitakotzat jotzea eta lortu ahal izateko egin beharrekoa egiteko prest egotea ere, bai antolaketa arloko neurri proposak hartuz, bai baliabide material eta giza baliabide egokiak eskainiz. Horrela baino ez da lortuko benetakoak eta eraginkorrak izatea Planaren benetako euskarri diren lehentasuneko unitateetako programak. Neurri praktikara eraman behar diren unean, hau da, derrigortasun-datak iraungitzen direnean, erakundeek bermatu behar dute neurriak aplikatu behar dituzten unitate-buruek eta langileek behar bezala jardutea. Hau guztia lortu ahal izateko bide bakarra aurreko atalean aipatu ditugun antolaketak-neurriak hartzea izango da (aitzindarritza, transbertsalitatea, partaide-tza) eta neurri osagarri egokiak aplikatzen badira, hala nola, programekin bat datorren itzulpen-politika eta lanpostuan euskara erabiltzeko oinarritzkoa den trebakuntza».

Ziur aski, horrelako plan bat hezurramitzeko duela hogeita bost urte alderantziz hasi behar zen: plan txikiak, tokian tokikoak, jarduera-unita-

te naturalak oinarri hartuta, Osakidetzan, osasun-zentroak eta kontsultategiak, erabilera sustatzeko premiarik handiena zegoen inguruetan, alegia, ezaugarri soziolinguistikoen aldetik ere arrakasta izateko baldintzarik onenak eskaintzen zituzten bailaretan. Eta, apaltasunez, arrakastaz bermatuta, normalizazioa hedatuz joan, gora eta alboetara, erdiko gune batetik zabaltzen den uhin baten antzera. Orobat, lehenengo unetik Erkidego mailako zerbitzu elebidun batzuk ziurtatzen hasi behar zuten Jaurlaritzak eta aldundiek, horretarako arloko planak eraginez. Ez da horrela izan. Orain ganorazko zerbait egin nahi duen administrazioak ez du lan-tegi erraza izango.

17. Arauak egokitu daitezke erakundetik kanpo datorren langileari benetako ezagutza-maila eskatzeko. Aukeraketa-prozesuan euskararen nolabaiteko ezagutza eskatu bazaio, praktika-aldiko funtzionario izan daiteke harik eta behar duen trebakuntzaren jabe izan arte: orduan jasoko luke dagokion ezagutzaren egiaztapen-agiria. Praktika-aldiko funtzionarioen kategoria jasota dago Funtzio Publikoaren legean, eta hezkuntzako irakasleek urteak ematen dituzte izendapen horrekin.

Bibliografia

- Cooper, R.L. (1997): *La planificación lingüística y el cambio social*, Cambridge University, Madril.
- Eusko Jaurlaritza (2003): 67/2003 Dekretua, martxoaren 18koa, euskararen erabilera Osakidetza-Euskal Osasun Zerbitzuan normalizatzeko (EHAA 64, 2003-03-31).
- Ferrater, J. (2004): *Diccionario de filosofía*, Ariel, Bartzelona.
- Fishman, J. (1991): *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Fishman, J. (2001): «El nuevo orden lingüístico», *International Journal of the Sociology of Language* (www.degruyter.de/journals/ijsl/index.html).
- Horkheimer, M., Adorno, Th. (2009): *Dialéctica de la Ilustración*, Trotta, Madril.
- Manjon, R. (2008): «Itzulpen-politika euskal administrazioan euskararen erabilera normalizatzeko planetan», *Senez* 35, 59-67.
- Manjon, R. (2009): «Euskararen jarraipena eta azpiegitura handiak Euskal Herrian», *Bat* 72, 69-97.
- Manjon, R. (2010): «Bigarren globalizazioa: amaieraren hasiera?», *Uztaro* 74, 21-41.
- Morey, M. (1986): *Lectura de Foucault*, Taurus, Madril.
- Nietzsche, F. (2003): *Más allá del bien y del mal*, Alianza, Madril.
- Odriozola, J.M. (1998): *Hizkuntza, kultura eta gizartea*, Euskaltzaindia-BBK Fundazioa, Bilbo.
- Osakidetza (2005): *Osakidetza-Euskal Osasun Zerbitzua Ente Publikoaren Euskara Plana, 2005-2011*.
- Osakidetza Euskara Zerbitzua (2009): *Osakidetzaren 2005-2011ko euskara planaren ebaluazio partziala* (webgunetik eskura daitekeen dokumentua).
- Platon (2005): *Fedon, Menon, Kratilo eta Fedro*, Klasikoak, Bilbo.
- Sabine, G.H. (1995): *Historia de la teoría política*, Fondo de Cultura Económica de España, Madril.
- Sánchez Carrión, J.M^a (1981): *El espacio bilingüe*, Eusko Ikaskuntza, Burlata.
- Sánchez Carrión, J.M^a (1991): *Un futuro para nuestro pasado*, Seminario de Filología Vasca Julio Urquijo, Donostia.
- Siguan, M. (2001): *Bilingüismo y lenguas en contacto*, Alianza, Bartzelona.
- Strathern, P. (2002): *Foucault en 90 minutos*, Siglo XXI, Madril.
- Wittgenstein, L. (1990): *Tractatus Logico-Philosophicus*, Euskal Herriko Unibertsitatearen Argitarapen Zerbitzua, Leioa. Euskarazko itzulpenaren eta hitzaurrearen egilea: José Luis Álvarez Santa Cristina.
- Zabalo, J. (2000): *Abertzaleak eta ezkertiarak*, Elkarlanean, Donostia.